

Огульчанська О. А.,*кандидат філологічних наук,**доцент кафедри української і зарубіжної літератури**Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького***Хомчак О. Г.,***кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри української і зарубіжної літератури**Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького*

ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ ХРОНОТОПУ В РОМАНІ А. КРОНІНА «ЗІРКИ ДИВЛЯТЬСЯ ВНИЗ»

Анотація. Статтю присвячено дослідженню хронотопу у романі А. Кроніна «Зірки дивляться вниз». Аналіз часопросторових координат є одним із актуальних напрямків літературознавчих досліджень на сучасному етапі розвитку гуманітарних наук. Творчість А. Кроніна на сьогодні недостатньо досліджена в українському літературознавстві. Його творчість являє собою яскравий взірць поєднання реалістичних і натуралістичних принципів відображення дійсності. У статті особливу увагу зосереджено на соціально-історичному хронотопі, що має важливе ідейно-смісловне навантаження і є центральним складником організації сюжетних ліній твору. Події у творі розгортаються на тлі історичних подій, що додає твору більшої переконливості і глибини зображення конфліктних ситуацій. Звернуто увагу і на свій/чужий хронотоп, що є одним із ключових характеротвірних засобів персонажів. Цей хронотоп позначений глибоким психологізмом, що дає змогу реципієнту сформувати цілісний образ того чи іншого персонажа. У творі великого значення набуває проблема сімейних стосунків, проблема батьки/діти. Художня реалізація цієї проблеми конкретизується, на нашу думку, через хронотоп дому (мастку «Холмс»), де відбуваються основні події роману.

Побутовий хронотоп, що також виконує важливу характеротвірну функцію, у романі представлено у декількох варіантах. З'ясовано, що у побутовому хронотопі чільне місце відводиться опису інтер'єру, що доповнює психологічний портрет персонажів.

У статті проаналізовано своєрідність зображення часу А. Кроніном як важливого складника хронотопу. Так, час у творі конкретизується порою року, добою, історичними подіями тощо.

Комплексний аналіз побутового, соціально-історичного, психологічного хронотопів, дослідження взаємозв'язку часових і просторових координат дає змогу дослідникам і читачам отримати цілісну картину художньої майстерності А. Кроніна.

Ключові слова: компаративний аспект, хронотоп, дискретність часу, роман, психологізм, характеротворення.

Полівекторність хронотопу вже тривалий час досліджується провідними літературознавцями, психологами, філософами та представниками інших галузей науки (М. Бахтін, Н. Копистянська, Т. Вюллер та ін.). Хронотоп має важливе сюжетотвірне та характеротвірне значення; визначає індивідуальні риси письменницького стилю.

Мета: У нашому дослідженні робимо спробу аналізу своєрідності хронотопу у романі А. Кроніна «Зірки дивляться вниз». **Актуальність теми дослідження** зумовлена сучасним станом компаративних досліджень, що вимагає від науковців поглибленого, полівекторного аналізу поетикальних векторів творів національних літератур. Твори А. Кроніна є тим об'єктом літературознавчих студій, аналіз якого може розширити і поглибити розуміння ідіостилю, творчого методу письменника, простежити ключові моменти розуміння ним тих історико-культурних, політичних подій, що мали вплив на подальший розвиток країни. Арчибалд Джозеф Кронін – відомий шотландський письменник ХХ століття. Тематика і проблематика його творів свідчить про непересічний талант і неординарність мислення. А. Кронін – тонкий психолог, якому вдалося акцентувати увагу на домінуючих зображально-виражальних засобах, що уможливають ширше розуміння ідейно-естетичних засад письменника. Серед творів, що принесли йому всесвітню відомість, варто назвати такі: «Замок Броуді», «Цитадель», «Зірки дивляться вниз», «Шлях Шеннона». На жаль, у нашій країні творчості цього геніального митця, переконливого майстра пера, не приділяється належної уваги. **Серед зарубіжних науковців** творчості А. Кроніна приділяють свою увагу А. Девіс [1], А. Каттані [2], Д. Салвак [3].

Органічне поєднання художнього вимислу і реальних подій, що мали місце в зображених країнах, створюють переконливу картину соціального і культурного устрою Англії. Через долю окремих сімей А. Кронін показав ті проблеми загального масштабу, з якими довелося боротися робітникам. У творі виокремлюємо різні види хронотопу, що виконують важливі сюжетотвірні і характеротвірні функції; дають змогу сконцентрувати увагу на ключових (переломних) моментах становлення персонажів. У романі можна виділити соціально-історичний, соціальний, фізичний, біологічний, психологічний хронотопи. Також на окрему увагу заслуговує аналіз свого/чужого хронотопу.

Одним із важливих сюжетотвірних хронотопів є соціально-історичний. Письменник створив широку картину тогочасної культурно-історичної дійсності, а герої твору є носіями певних моральних цінностей і політичних переконань. У творі повсякчас конкретизуються окремі моменти, пов'язані з історичними подіями. Наприклад, згадується про законопроект Дербі щодо обов'язкової військової служби у Великій Британії наприкінці

1916 року («Акт національної реєстрації»). З цією подією пов'язане загострення конфлікту між батьком і сином. Артур ненавидить будь-який прояв насилля, він відмовляється йти на війну. Батько не розуміє пацифістських настроїв сина, тому вважає його зрадником батьківщини і докладає максимум зусиль, аби Артура запроторили до в'язниці. Письменнику вдалося переконливо змалювати всю складність стосунків батька і сина. Незважаючи на те, що Артур не відзначався сильним і вольовим характером, як його батько, йому вистачило сил протистояти і витримати тюремні тортури і презирство з боку рідних.

Важливе характеротвірне і сюжетотвірне значення має побутовий хронотоп. У побутовому часопросторі минають дні персонажів. Побутовий хронотоп є ядром, що фокусує увагу реципієнта на умовах життя і праці різних прошарків суспільства, допомагає розставити акценти. Крім цього, побутовий хронотоп дає змогу уявити повну картину щодо характеру персонажів, їхніх уподобань тощо. В аналізованому творі прикладом побутового хронотопу є шахта та домівки робітників і представників кампанії. У побутовому хронотопі на перший план виступає інтер'єр. Варто зауважити, що опис помешкань є однією з характерологічних ознак у романах обох письменників. Контрастний опис помешкань простих робітників і представників правлячої верхівки покликаний увиразнити соціальне звучання творів. Зосереджуючи увагу на описі домівок окремих сімей, авторам вдається змалювати типову картину умов і рівня життя представників різних прошарків суспільства тогочасної дійсності. Формами конкретизації часу у творі «Зірки дивляться вниз» виступають, по-перше, конкретизація місця, де відбуваються події, по-друге, активне послуговування висловками, що характеризують циклічні часові координати. Five days later, at four o'clock in the afternoon, Joe Gowan strolled easily along the Scottswood Road of Tynecastle, making scrutiny of those windows which displayed the card APARTMENTS» [4, 32]; «It was a bright June day.» [4, 19]; «The street teemed with life. It was Saturday, about six o'clock; people were starting to stroll about, to enjoy themselves» [4, 53]. Конкретизація часу дає змогу авторам переконливо зобразити певні періоди життя персонажів, організувати сюжет.

Окремо варто зупинити увагу на хронотопі маєтку «Холмса» з роману А. Кроніна, що уособлює міць, розкіш, впевненість, гармонію. Але це лише перше враження. Насправді ж простір дому не об'єднує сім'ю, його мешканці живуть кожний в своєму просторі: у матері Артура – її спальня, в якій завжди пахне ліками; у батька – кабінет, на описі якого письменник неодноразово зупиняється. Для Артура кабінет завжди був під заборонаю. Це місце особистого простору батька, який не хотів нікого туди пускати. У батька з сином були складні стосунки. Артурові здавалося, що батько ним зовсім не цікавиться, не підтримує. Чужим відчував себе Артур і з матір'ю, яка вигадувала собі хвороби і зачинялася у себе в кімнаті. Так вона відчувала комфорт свого простору і відмежовувалася від зовнішнього світу, навіть, від своєї сім'ї. З Артуром, як і з Девідом, пов'язаний і психологічний хронотоп. Автор використовує можливості дискретного темпорального ритму: «The months passed quickly, summer to autumn, autumn to winter, and David's recollection of his interview with Barras became less painful» [4, 87]. Адже письменникові важливо дати образи у динаміці, відчутти які трансформації відбуваються під впливом тих чи інших подій. А це означає, що персонажі повинні перебувати в різних просторах, виходити із зони комфорту (Артур, Девід) чи,

навпаки, потрапляти у зону комфорту (Дженні, Джо). І саме їхня реакція на зовнішні події є однією з рушійних сил сюжету.

Справжнім випробуванням для Артура стає зміна простору: він потрапляє за ґрати через те, що не хоче йти воювати. Його позиція пацифіста незрозуміла ані суспільству, ані батькові, який вважає сина зрадником батьківщини. Ще одним яскравим прикладом характеротвірної функції чужого, замкненого простору є тюремна камера. Саме тут відбувається трансформація у свідомості персонажа. Автор багато уваги приділяє і опису приміщення, і міркуванням Артура, тобто можемо говорити про взаємопроникнення внутрішнього і зовнішнього хронотопу. У цьому випадку на перший план виступає психологічний (внутрішній) хронотоп: «As the door clanged, a heavy door with a small barred peep-hole, Arthur sat down on the edge of the board that was his bed. He was in prison. This was a prison cell and he was in the prison cell. He was not Arthur Barras now. He was number» [4, 719]. У цьому просторі відбувається аналіз, самоаналіз головного героя; він проходить шлях усвідомлення свого «Я», аналізує поведінку рідних, мотивацію вчинків свого батька. Саме у в'язниці вагомим характеротвірним значенням набуває психологічний хронотоп, що дає змогу реципієнту зорієнтуватися у моральних принципах, життєвих переконаннях Артура. Читач може побачити утвердження сильних рис характеру Артура, дослідити вплив замкненого чужого простору на психологічний стан героя. Письменник послуговується рефлексією головного персонажа, визначаючи її як домінуючий засіб характеротворення Артура: «He thought, why am I here? He was here because he refused to kill, because he refused to go out and lunge a bayonet into the body of another man in a desolate stretch of mud in France. It was not because he had committed murder that he was here but because he had refused to commit murder» [4, 720]. Артур намагається розібратися у ситуації, що склалася, намагається знайти шляхи розуміння чому відбувається саме так, а не інакше. До нього приходить усвідомлення того, що він інакший. Бути таким, яким є він – бути зрадником, Артур не розуміє задля чого вбивати інших людей. Він, рефлексуючи, розкриває перед читачем тонку душевну організацію, що чинить активний спротив насильству в усіх його проявах. Тут яскраво простежується суголосність думок головного персонажа з міркуваннями, переконаннями самого А. Кроніна. Адже сам письменник був відомим пацифістом, який неодноразово у своїх виступах засуджував насильство, війну, доводячи безглуздість і дикість, неприпустимість того, що відбувається у світі. Використовуючи циркадний ритм, письменник на перший план виводить внутрішній хронотоп персонажа. «At seven o'clock supper was served. This was an extra supper, a special supper for newcomers consisting of a bowl of watery porridge» [4, 719]; «At half-past five in the morning when it was still dark the prison bell rang. Arthur got up. He washed, dressed, folded his blanket and cleaned up the cell» [4, 722]; «Arthur began to pace up and down his cell. He paced quickly and gradually increased his pace. He kept waiting for the howling to begin again but it did not. He was almost running up and down the concrete floor of his cell when suddenly a bell clanged and the lights went out» [4, 721].

Внутрішній часопростір у цьому випадку надає годинам і дням, проведеним персонажем за ґратами, додаткової експресивності, особистісної оцінки і сприйняття.

Кронін – майстер контрастів. Одразу після розділу про тюрму наступний розділ починається з опису Джо Гоулена:

«On the day that Arthur lay senseless in the puddle of skilly on the cement floor of his cell, Joe sat very sensibly before some oysters in the Central Hotel, Tynecastle» [4, 735].

Гнітючу картину навколишньої дійсності реципієнт відчуває, бачить через сприйняття одного з головних персонажів твору – шахтаря Девіда: «Devid knew it all and he did not like it much. He liked it less now. Over the long line of dreary back-to-back dwellings there hung an air of apathy and defeat» [4, 12]. Усе частіше Девід починає замислюватись над тим, що треба щось змінювати в житті. І не лише в своєму – він прагне допомогти досягти справедливості для всіх шахтарів. А. Кронін «випробує» свого персонажа в різних межових ситуаціях, переміщуючи його в різні види простору.

¶Перед читачем постає сильна, вольова, принципова людина, здатна до самопожертви. Відчуваючи, що праця під землею не принесе ані морального, ані матеріального задоволення, Девід вирішує змінити свій простір, що по суті є для нього чужим – вступити до коледжу. Показовою з точки зору ідейно-тематичного навантаження є розмова одного з шахтарів з Девідом про те, що не варто змінювати такий звичний рідний простір на ворожий, чужий. Саме таким уявляється чоловікові місто Тайнкасл. Проте на нове життя поза межами некомфортного свого простору (що скоріше за все був чужим для Девіда) Девід дивиться з оптимізмом і, здається, навіть природа підтримує такий вибір хлопця: «It was a bright June day. The hard outline of the headgear, stocks and spinning pulleys, even the smoking upcast stack, was softened by the languid beauty of the day. A wonderful day to be leaving the pit» [4, 85].

У сімнадцятому розділі першої частини роману читач може проаналізувати одразу два простори Девіда – школа та його нова домівка. Девід не відчуває себе комфортно у школі, адже і сама школа, принципи виховання і навчання, і колектив не відповідають його поняттям, устоям.: А отже його психологічний хронотоп перебуває у конфлікті із зовнішнім: «New Bethel Street School was not pretty. It was semidetached severely into halves. Upon one half, in grey stone inset, was carved the word BOYS; upon the other, in equally huge letters, GIRLS. For each sex, separated by a menacing spiked fence, there was a vaulted entrance. A great many white tiles had got into the construction of the school and a smell of disinfectant somehow managed to permeate the corridors. Taken altogether the school succeeded in resembling a large public convenience» [4, 68].

Він чужий для оточуючих: «He was not happy at the school. He had always recognised that teaching would never be his trade, he was too impulsive, too eager for results. He wanted to reform the world» [4, 70]. Він намагався бути щасливим вдома, з дружиною. Але лише згодом зрозумів, що вони абсолютно різні люди: Дженні хотіла веселощів, ресторанів, вона була не дуже розумна, не дуже чутлива: «Jenny She was sick of her home, too; sick of the crowded, littered, blowsy place. She wanted a house of her own, her own things; she wanted to meet people, give little tea parties, have proper “society.” But suppose she never had her wish? Suppose it was a case of Slatery’s and Scottswood Road all her life – there lay the vital cause of Jenny’s sudden alarm. In Joe she had lost one opportunity. Would she lose the other?» [4, 57]. Девід – повна її протилежність. Для Дженні важливим було показати оточуючим свою значущість за рахунок грошей, гарного будинку. Вона не захотіла жити на вулиці, де жили шахтарі, тому їм довелося винайняти будинок осторонь, зі своїм

палісадником: «Yet he had eventually been obliged to take a stand and in the end they had compromised. Three rooms of the house were furnished on credit: kitchen, parlour, bedroom – the last with a noble suite of stained walnut, the pride of Jenny’s heart. For the rest she had taken it out in chintzes, muslin curtains and a superb selection of lace doyleys» [4, 69].

Аналізуючи твір, не можна не помітити, що письменник широко використовує велику кількість різновидів часопросторових координат, змальовує їхні полівекторні функції. Наприклад, характерним для цього твору є постійне уточнення місця, часу подій (практично на початку кожного розділу). Йдеться про біологічний хронотоп. Наприклад починається 21 розділ: «The months passed quickly, summer to autumn, autumn to winter, and Devid’s recollection of his interview with Barras became less painful» [4, 187]. Майже всі частини роману починаються із зазначення часу: «A little befor six that morning Richard Barras was wakened by a light knocking on his door» [4, 212].

Отже, проаналізувавши функції хронотопу у романі А. Кроніна «Зірки дивляться вниз», можемо зробити такі висновки:

- по-перше, хронотоп є сюжетотворчим і характеротворчим чинником;
- по-друге, хронотоп поглиблює психологізм, що розкривається на рівні цілісного зображення психологічних портретів;
- по-третє, свій/чужий хронотоп поглиблює розкриття головної ідеї роману і акцентує увагу на провідних рисах характеру персонажів.

Уважаємо подальше дослідження творчості А. Кроніна перспективним з огляду на те, що на сьогодні його творчість практично не досліджена науковцями України.

Література:

1. Davies A. J. Cronin: The Man Who Created Dr Finlay. Bloomsbury USA, 2011. 288 p.
2. Cattani A. E. D’Ottavio Archibald Joseph Cronin: a Writing-Doctor Between Literature and Film. J Med Mov 5 (2009). P. 59 – 65.
3. Salwak D. A.J. Cronin. Boston: Twayne Publishers, 1985. 154 p.
4. Cronin A. The Stars Look Down. Rosettabooks. 2015. 1382 p. (electronic book).

Ohulchanska O., Khomchak O. Polifunctionality of the chronotope in the novel «The Stars Look Down» by A. Cronin

Summary. The article is devoted to study of chronotope in novel by A. Cronin «Stars Look Down». Analysis of the chasorspatial coordinates is one of the actual directions of literature research at the modern stage of development of humanitarian sciences. Creativity A. Cronina has not been studied in Ukrainian literature yet. His creativity is a bright example of a combination of realistic and naturalistic principles of reflection of reality. The article focuses on the socio-historical chronotope, which has an important ideological and semantic loading and is the central component of the organization of the subject lines of the work. The events in the work unfold against the background of historical events, which adds to the work more confidence and depth of image of conflict situation. Pay attention to own/another’s chronotope, which is one of the key characteristic means of characters. This chronotope is noted by deep psychology, which allows the recipient to form an integral image of a character. The problem of family relations, the problem of parents/children, acquires great importance in the work. Artistic realization of this problem specified in our

opinion, through the chronotope of the house (estate «Holmes»), where the main events of the novel occur. The household chronotope, which also performs an important characteristic function, is presented in several variants in the novel. It is well-documented that in a household chronology, complementing the psychological portrait of the characters.

The article analyzes the originality of the Time as an important component of chronotope. Thus, the time in

the work is specified by the threshold of the year, the day, historical events etc.

Complex analysis of the everyday, social-historical, psychological chronotopes research of interrelation of time and space coordinates allows researchers and readers to get a complete picture of art mastery A. Cronin.

Key words: comparative aspect, chronotope, time discreteness, novel, psychology, characteristic.